

Г.К. Андабаева^{1*} , Т.И. Какижанова¹ , З.Т. Сатпаева² , Д.М. Кангалакова² ¹эл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Алматы қаласы, 050040, Қазақстан Республикасы²Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің Экономика институты
Алматы қаласы, 050040, Қазақстан Республикасы*e-mail: gulmira.andabayeva@kaznu.kz

КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУДЫҢ АНЫҚТАУШЫ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Андатпа

Кәсіпкерлік белсенділік экономикалық дамуға әсер ететін маңызды фактор болып табылады. Бұл үдеріс жаңа кәсіпорындарды құруды, инновациялық қызметті, жұмыс істеп тұрған кәсіпорындарды кеңейтуді және бизнес-үдерістерді жетілдіруді қамтиды. Бұл мақалада осы үдерістерді тиімді қамтамасыз ету арқылы экономикалық дамуға қол жеткізуге болатындығы қарастырылды. Мақалада кәсіпкерлік қызметтің экономикалық дамуға қалай ықпал ететіндігі, оның деңгейіне қандай факторлар әсер ететіні аталды. Мақаланың негізгі мақсаты: Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлік қызметтің деңгейі елдегі экономикалық даму деңгейіне барынша оң әсер ететіндігін көрсету. Кәсіпкерлікті экономикалық дамудың жеке факторы ретінде қарауға болатындығы қарастырылды.

Зерттеу әдістемесі: мақалада ғылыми ақпараттар жүйелі түрде талданып, бір құрылымға келтірілді. Шетелдік ғалымдардың зерттеулеріндегі кәсіпкерліктің экономикалық дамуға тигізетін әсерлерінің әдістемелерін негізге алатын дедукция әдісі де қолданылды. Зерттеу барысында авторлар деректерді талдау, салыстыру, корреляциялық-регрессиялық талдау әдістерін пайдаланды.

Зерттеу ерекшелігі / құндылығы: мақала қолданыстағы теориялар мен эмпирикалық зерттеулерге шолу жасау арқылы экономикалық дамудағы кәсіпкерлік қызметтің рөлін түсінуге мүмкіндік береді. Бұл кәсіпкерліктің экономикалық өсуді ынталандыратын механизмдері мен шарттары туралы білімді тереңдетуге көмектеседі. Мақаланың теориялық және практикалық маңыздылығы кәсіпкерлік қызметтің экономикалық дамудағы рөлі туралы ғылыми зерттеулерге өз үлесімізді қосуда.

Зерттеу нәтижелері: осы мәселе бойынша отандық және шетел әдебиеттерін зерттеу арқылы кәсіпкерлік қызметтің қазіргі таңдағы өте маңызды рөлін атап көрсете отыра, осы қызмет нәтижелерінің экономикалық дамуға әсері көрсетілген. Кәсіпкерлік қызметтің экономикалық дамуға әсерін бағалау бойынша кейбір зерттеулерге сүйене отырып, аймақтар бойынша панельді деректер регрессиясы бағаланды. Мақаланың негізгі мақсатына сәйкес Қазақстан Республикасының экономикалық даму деңгейіне аймақтардағы түрлі экономикалық көрсеткіштердің қаншалықты және қалай әсер ететіндігі анықталды, соның ішінде тіркелген кәсіпорындар саны, жұмысбастылық, инфляция, сауда ашықтығы сияқты бірнеше факторлар арасыдағы байланыстар көрсетілді.

Негізгі сөздер: кәсіпкерлік, кәсіпкерлік белсенділік, инновациялар, технологиялық прогресс, экономикалық даму, экономика-математикалық модель

Кіріспе

Кәсіпкерлік қызмет қазіргі заманғы экономикалық даму мен қоғамның әлеуметтік-экономикалық тұрақтылығын қамтамасыз ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Әсіресе, нарықтық экономика жағдайында кәсіпкерлік мемлекет пен қоғам үшін үлкен маңызға ие. Кәсіпкерлік қызметті қалыптастыру және дамыту – әлеуметтік-экономикалық қатынастарды жүзеге асырудағы негізгі факторлардың бірі ретінде қарастырылады. Бұл қызмет қоғамдағы ресурстарды тиімді пайдаланып, жаңа жұмыс орындарын құру, технологияларды енгізу және өнімділікті арттыру арқылы экономикалық өсімді қамтамасыз етеді.

Кәсіпкерлік қоғамның экономикалық және әлеуметтік дамуының басты қозғаушы күші болып табылады. Бұл – жаңа идеяларды, жаңа инновацияларды жүзеге асыру арқылы экономикаға жаңа серпін беретін және халықтың өмір сүру деңгейін жақсартатын қызметтің бір түрі. Нарықтағы әртүрлі қызмет түрлеріне белсенді түрде араласу арқылы

кәсіпкерлер ұлттық экономиканың жандануы мен халықтың әл-ауқатының артуына тікелей ықпал ететіні мәләм. Отандық және дүниежүзілік тәжірибеден байқағанымыздай, нарықтық экономиканың еркіндігі негізінде, әмбебап өндіруші мен кәсіпкерлік белсенділігінің арқасында экономикалық әл-ауқатты арттыруға мүмкіндік алады. Мұның айқын дәлелі ретінде дамыған елдердің тәжірибесін айтуға болады, мысалы, АҚШ, Германия және Жапония сияқты елдерде кәсіпкерлік қызмет ұлттық экономикада шешуші рөл атқарады және мемлекеттің тұрақты дамуына ықпал етіп келеді.

Заманауи кәсіпкерлік «іскерлік», «бастамалық», «батылдық», «икемділік» ұғымдарымен жалғасып көптеген қызықты, әрі тиімді идеяларды іске асырып, оның жан-жақты өркендеуіне ықпал етеді. Кәсіпкерліктің бірегейлігі оның динамикалық даму қабілетінде, икемділігінде және кез келген қиындықтарды еңсере алатындығында жатыр. Бұл әсіресе шағын және орта кәсіпорындардың дамуына әсер етеді. Олар жаңа нарықтық сегменттерді игеріп, инновациялық шешімдерді енгізіп, өз қызметтерін жылдам бейімдей алады. Сондықтан кәсіпкерліктің қызметі мен дамуына қолайлы жағдай жасау кез келген елдің экономикалық өсуін жеделдетуге себеп болады. Экономиканы әртараптандыру, жаңа салаларды дамыту және өндіріс қуаттарын тиімді пайдалану кәсіпкерліктің арқасында жүзеге асады. Кәсіпкерлік қызмет мемлекеттік қолдау шараларының арқасында жаңа деңгейге көтеріле алады. Бұл ретте мемлекет кәсіпкерлерге жеңілдетілген салық салу, субсидиялар беру және заманауи қаржыландыру құралдары арқылы көмек көрсетуі маңызды.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқына жолдауында тиімді шағын және орта бизнес - елдің әлеуметтік, экономикалық және саяси өміріндегі маңызды рөл атқаратын қала мен ауылдың дамуының берік іргетасы екенін атап өтті [1]. Сондықтан шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту мәселесі – елдегі басты басымдықтардың бірі болып табылады.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеу объектісі – Қазақстан аймақтарының кәсіпкерлік қызметі. Бастапқыда, материалдарды дайындау кезеңінде әдебиеттерді, деректерді талдау әдісі қолданылды. Бұл әдісті қолдану барысында қажетті бастапқы және екінші ретті ақпараттар, соның ішінде статистикалық деректер жинақталды. Кешенді түрде талдауды қамтамасыз ету үшін салыстыру әдісі қолданылды. Түрлі авторлардың кәсіпкерлік қызметтің экономикалық дамуға тигізетін әсерін бағалау әдістері салыстырылған. Қазақстан Республикасы Ұлттық статистикалық бюросының сайтындағы статистикалық деректерді қолдана отырып, корреляциялық және регрессиялық талдау әдісі де жүзеге асырылды.

Нәтижелер мен оларды талқылау

Қазіргі заманауи экономикалық ғылымның басты міндеттерінің бірі экономикалық дамуды қалыптастыратын, анықтайтын факторларды айқындау деп атауға болады.

Экономикалық өсудің дәстүрлі неоклассикалық теориясын 1956 жылы алғаш рет Роберт Солоу «A Contribution to the Theory of Economic Growth» деген мақаласында жариялаған болатын [2]. Р.Солоу теориясы бойынша экономикалық өсім екі фактор функциясы арқылы анықталған: капитал деңгейі және белгілі бір саладағы еңбек. Ал функцияның нақты сипаты қоғамға қол жетімді технологиялық мүмкіншіліктермен анықталады. Сонымен, осы теорияға сәйкес белгілі бір елдің экономикалық өсуі сол елдің еңбек және капитал көлемі мен оның технологиялық мүмкіншіліктерімен, яғни елдің білім деңгейімен анықталады.

Сонымен қатар, экономикалық өсудің басты себептерінің бірі ол мемлекеттік саясаттың нарыққа қолайлы болуы деп анықтауға да болады. «The Path of Liberalization and Economic Growth» атты мақаласында Ханс Питлик: нарыққа бағытталған мемлекеттік саясат сол елдің экономикалық өсуіне оң әсер ететінін зерттеген болатын [3]. Мұндай саясат елдің табысын арттырады деп түсіндіреді. Экономикалық өсуді қамтамасыз ететін

қызметтерді жүзеге асырғаны үшін де заңды және жеке тұлғалар табысқа жетеді деп атап көрсетті, яғни бұл теорияға сүйенсек, кәсіпкерлік мемлекет саясатына әсер ететіндігін көруге болады.

Ғалымдар да, мемлекеттік органдар да кәсіпкерліктің дамуын экономикалық дағдарыс салдарын жеңу үшін тиімді механизм деп санайды [4]. Осы бағытта белгілі бір елде жаңа бизнес құруды ынталандыратын (немесе кедергі келтіретін) GEM анықтаған тоғыз шарт қойылған анықталған белгіленген, олар Кәсіпкерлік негіздеменің шарттары деген атаумен белгілі (кесте 1).

Кесте 1 – GEM анықтаған кәсіпкерлік негіздеменің шарттары

	2007	2014	2015	2016	2017	2018	2020	2021
Кәсіпкерлік қаржылар	4,70	5,82	5,28	5,18	5,35	5,52	4,93	5,60
Мемлекеттік саясат	3,12	4,42	4,55	4,43	4,30	4,60	4,53	5,48
Кәсіпкерліктің мемлекеттік бағдарламалары	5,14	4,87	4,42	4,68	4,30	4,65	4,75	5,0
Мектепте кәсіпкерлік туралы білім беру	4,12	4,02	3,72	3,23	3,25	3,38	3,43	3,50
Орта білімнен кейінгі деңгейдегі кәсіпкерлік білім беру	4,85	4,55	4,33	4,32	3,83	4,13	4,40	4,05
ҒЗҰКЖ енгізу	4,62	3,55	3,30	3,25	3,28	3,22	3,18	2,87
Коммерциялық және құқықтық инфрақұрылым	5,20	5,18	4,83	5,25	5,22	4,78	4,77	5,52
Елдегі нарық динамикасы	5,58	5,10	5,88	4,67	4,72	5,43	5,82	5,38
Елдегі нарықтың ашықтығы	3,80	3,83	4,18	4,10	4,25	3,78	3,63	4,10
Қажетті ресурстар мен қызметтік инфрақұрылымның қолжетімділігі	5,47	5,97	5,77	5,95	6,08	6,03	5,62	6,14
Мәдени және әлеуметтік нормалар	6,33	5,67	4,95	5,08	4,77	4,98	4,93	5,56
Ескерту: [4] негізінде авторлармен құрастырылған								

Кесте 1 бойынша зерттеу мақсатында 7 балдық шкала қолданылады, деректер бойынша Кәсіпкерлік қаржылар – шағын және орта кәсіпкерлік үшін (гранттар мен субсидияларды қоса алғанда) меншікті және қарызға алынған қаржы ресурстарының жылдан жылға артып келетінін байқауға болады. Мектептегі және орта, жоғары оқу орындарында кәсіпкерлік туралы курстардың енгізілгендігін атап өткен жөн. Олар өз алдына жаңа кәсіпкерлік жайлы ойлау қабілетін, жаңа білімдерді туғызады, жаңалықтар жасауға негіз болады.

Жаңа кәсіпорындарды құру немесе оны іске қосу [5] экономикалық өсудің басты механизмі болып саналады [6] және бәсекеге қабілетті экономиканы дамытады [7].

Эмпирикалық зерттеулерге, соның ішінде [8], теориялық дәлелдерге сүйене отырып, кәсіпкерліктің сапалы білімнің берілуі, бәсекелестіктің артуы және әртүрлілікті арттыру арқылы экономикалық өсуге ықпал ететіні жайлы тұжырым алуға болады. Атап айтқанда, кәсіпкерлер әртүрлілік пен іріктеу үдерісін жеңілдетеді, өйткені онда көптеген жеке дара кәсіпкерлер нарық мүмкіндіктерін пайдаланып, жаңа идеяны экономикалық тұрғыдан қолдануға тырысады. Дегенмен, жаһандық білім экономикасындағы белгісіздіктің күшеюіне байланысты осы әртүрлі жаңа идеялардың қайсысы экономикалық тұрғыдан тиімді екендігін қарастырғанға анықталмағандық туындайды [9]. Кәсіпкерлер жаңа бизнесті бастағаннан кейін ғана тұтынушылардың нені қалайтынын және өзінің жаңа идеяларының экономикалық тұрғыдан тиімділігін анықтай алады. Бұл жаңа идеялардың

көпшілігі экономикалық тұрғыдан оңтайлы болмауы да мүмкін, бірақ басым бөлігі тиімді болып табылады, өйткені жаңа идеяны іске қоспас бұрын болжау, жоспарлау үдерістерінің жүзеге асырылатынын естен шығармау керек.

Табысты идеялар көп жағдайда инновацияларға айналады. Жаңа идеяларды көздейтін кәсіпкерлер көп болған кезде, бәсекелестік деңгейі де жоғары болады және әртүрлілік (яғни, әртүрлі жаңа идеялардың көп саны іске асырылады) пен іріктеу үдерістері де қарқынды болады. Жалпы экономика тұрғысынан алғанда, бұл жоғары қарқындылық нақты инновациялардың (яғни, нарықта экономикалық тұрғыдан тиімді идеяларды тандап алуға болады) пайда болу ықтималдылығын арттырады. Осы жағдайларға сай, кәсіпкерлердің инновацияларды жасауы мен оны өндіріске енгізуінің маңыздылығы өте зор [10]. Дамыған елдерде жаңа кәсіпорындарды құруға негізделген кәсіпкерлік пен ұлттық экономикалық өсу арасында оң байланысты байқауға болады [11].

Атап айтқанда, бұл мақала жаңа кәсіпорындар өздерінің қызметі арқылы белгілі бір дағдыларды (соның ішінде адами капитал мен инновациялық дағдыларды) дамытады деп болжамдауға негіз бола алады. Яғни, жаңа кәсіпорындардың санының көп болуы білімнің таралуына және бәсекелестік пен инновацияға, сонымен қатар экономикалық өсуге ерекше әсер етуі мүмкін. Біз кәсіпкерлік пен экономикалық өсу арасындағы байланысты зерттеу барысында бірнеше маңызды көрсеткіштердің әсерлерін қарастырып талдаймыз.

Кәсіпкерлік қызметті сандық жағынан өлшеудегі түрлі тәсілдерді пайдалануда кәсіпкерлік анықтамаларының көп екендігін ескерген жөн. Көптеген әдебиеттердегі зерттеулерге сүйенсек, кәсіпкерлік қызмет жаңадан құрылған фирмалар саны, өзін-өзі қамтамасыз ететін тұлғалар деңгейі және осы сияқты басқа да факторлардың уақыттық қатарларымен немесе қиылысқан деректерімен сипатталады [12], [13].

Бұл байланыстар оң болуы да мүмкін, өйткені кәсіпкер барлық мүмкіншіліктерді пайдалана отырып, жаңа фирма ашуға тырысады, бірақ бұл мәндер бірнеше себептерге байланысты жалпылама көрсеткіш болып табылмайды [14]. Біріншіден, кәсіпкерлік тек жаңа стартаптармен шектелмейді, кәсіпорындардың басқа да әрекеті негізінде жүзеге асырылуы мүмкін. Екіншіден, жаңа бизнесті бастаудың негізгі себептерінің көбі жаңа идеяны жүзеге асыруға ғана байланысты болмауы мүмкін. Үшіншіден, жаңа фирмалардың пайда болуын кәсіпкерлікті сипаттауың өте қарапайым мысалы ретінде анықтауға болады. Кәсіпкерлікті сипаттайтын факторлар ретінде жаңа пайда болған фирмалар санын қолдану ұлттық деңгейде эконометрикалық талдаулар жасауға мүмкіндік береді және ол зерттеулерде экономикалық өсудің жалпы ішкі өнім, ұлттық өнім және өнімділік сияқты басқа да көрсеткіштерін байланыстыра отырып қарастырған орынды.

2024 жылғы 1 наурыздағы жағдай бойынша тіркелген заңды тұлғалар саны 527474 бірлікті құрады, оның ішінде 422495 жұмыс істеп тұрған заңды тұлғалар (кесте 2).

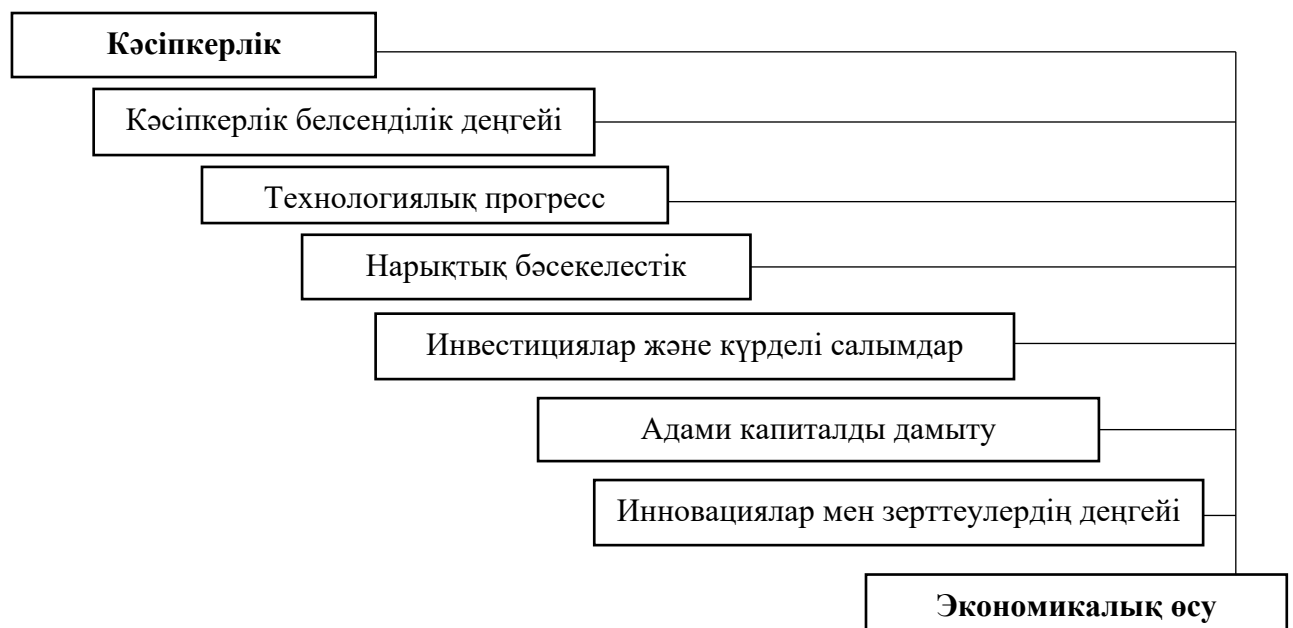
Кесте 2 – 2023-2024 жылғы 1 наурыздағы жағдай бойынша тіркелген заңды тұлғалар

	Заңды тұлғалар		Дара кәсіпкерлік субъектілері		Филиалдар және шетелдік заңды тұлғалардың филиалдары		Шағын және орта кәсіпкерлік субъектілер	
	тіркелген	жұмыс істеп тұрған	тіркелген	жұмыс істеп тұрған	тіркелген	жұмыс істеп тұрған	тіркелген	жұмыс істеп тұрған
2023	510797	410744	1652564	1550617	32200	22130	20977519	1904656
2024	527474	422495	1723575	1648548	31942	22468	2184363	2012702
Ескерту: [15] негізінде авторлармен құрастырылған								

Жыл сайын тіркелген заңды тұлғалар санының орта есеппен 4,5%-ға өскені байқалады, осылай соңғы он жылда (2014-2023 жылдары) олардың саны 353833-дан 526290

дейін (172457 бірлікке немесе 48,7%-ға) өсті. Осыған байланысты негізгі өсім шағын заңды тұлғалар есебінен орын алатындығын атап өту қажет, олардың саны жыл сайын тұрақты түрде орташа есеппен 4,6%-ға көбейді. Шағын кәсіпкерліктен бөлек, орта және ірі заңды тұлғалар серпіні тұрақсыз сипатқа ие. Соңғы онжылдықта, орта және ірі заңды тұлғалар санының жыл сайынғы өскенмен, 2016, 2017 және 2019 жылдары олардың саны сәл (1,3%-ға, 1,4%-ға және 3,1%-ға сәйкесінше) төмендеді.

Кәсіпкерлік пен экономикалық өсу арасындағы байланыстылықты, олардың арасындағы осы байланыстылықты қалыптастыратын көптеген жағдайлар бар, олар өз алдына белгілі бір көрсеткіштермен анықталады (сурет 1).

Сурет 1 – Кәсіпкерлік пен экономикалық өсу арасындағы байланыс

Ескерту: авторлармен құрастырылған.

Кәсіпкерлік пен экономикалық өсу арасындағы байланысты бірнеше негізгі көрсеткіштер арқылы сипаттауға болады деп ойлаймыз:

Кәсіпкерлік белсенділік деңгейі: Бұған жаңа кәсіпорындардың саны, инновациялық және технологиялық даму деңгейі кіреді. Кәсіпкерлік белсенділік деңгейі неғұрлым жоғары болса, экономикалық өсу әлеуеті соғұрлым жоғары болады.

Технологиялық прогресс: кәсіпкерлік инновациялар мен жаңа технологияларды дамытуға ықпал етеді, бұл еңбек өнімділігін және ресурстардың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде экономикалық өсуге ықпал етеді.

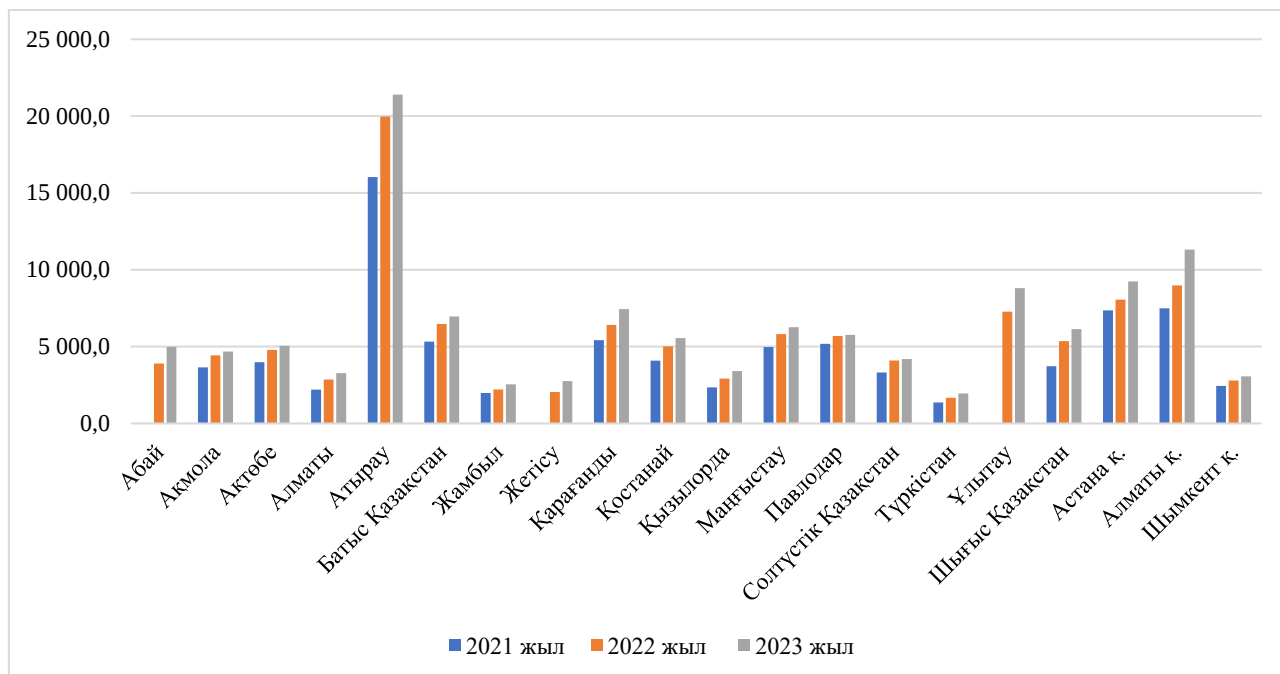
Нарықтық бәсекелестік: кәсіпкерлік қызметтің іске асырылуы фирмалар арасында бәсекелестікті туғызады, бұл олардың өнім сапасын жақсартуға, бағаны төмендетуге және қызмет көрсетуді жақсартуға ынталандырады, бұл да экономикалық өсуге жақсы әсер етеді деп ойлаймыз.

Инвестициялар және күрделі салымдар: кәсіпкерлік қызмет өндірістің ұлғаюына, жұмыс орындарын құруға және табыстың артуына ықпал ете алатын ішкі (жергілікті инвесторлардан) және сыртқы (шетелдік инвесторлардан) инвестицияларды тартады.

Адами капиталды дамыту: кәсіпкерлік қызметкерлердің біліктілігі мен білімін дамытуға, жаңа технологиялар мен басқару әдістеріне оқытуға ықпал ете алады, бұл ұзақ мерзімді болашақта еңбек өнімділігін арттыруға және экономикалық өсуге оң ықпал ететіні сөзсіз.

Инновациялар мен зерттеулердің деңгейі: кәсіпкерлік белсенділік ғылыми-зерттеулерді және инновацияларды ынталандырады, бұл экономиканың жаңа секторларын құруға, елдің әлемдік нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және ұлттық капиталды байытуға әкелуі мүмкін.

Кәсіпкерлік қызметтің экономикалық дамуға әсерін бағалаудағы көрсеткіштердің бірі ретінде жалпы өңірлік өнімді қарастыруға болады (сурет 2).

Сурет 2 – 2023 жылғы қаңтар-желтоқсандағы жан басына шаққандағы жалпы өңірлік өнім, мың теңге

Ескерту: [15] негізінде авторлармен құрастырылған.

2023 жылғы жалпы өңірлік өнімнің (ЖӨӨ) жоғары өсім қарқыны Жетісу облысында (16,2%), Алматы қаласында (10,1%) және Атырау облысында (9,7%) байқалды. Ал 2023 жылғы қаңтар-желтоқсандағы жан басына шаққандағы ЖІӨ 6058,3 мың теңгені құрады. Өңірлер бөлінісінде бастапқы қатарды Атырау облысы (21401,2 мың теңге), Алматы қаласы (11310,4 мың теңге) және Астана қаласы (9247,0 мың теңге) алды, ал соңғы қатарларды Жетісу (2754,6 мың теңге), Жамбыл (2547,1 мың теңге) және Түркістан (1955,5 мың теңге) облыстары алды.

Кәсіпкерлік қызметтің экономикалық дамуға әсерін бағалау бойынша кейбір зерттеулерге сүйене отырып, аймақтар бойынша панельді деректер регрессиясы бағаланды. Сонымен қарастырылған модель сауданың ашықтығын, жұмыссыздық деңгейін, экспорт пен импорттың жалпы көлемінің ЖАӨ-гі пайыздық үлесі, және кәсіпорындық қызметтің негізгі айнымалыларын: аймақтардағы тіркелген кәсіпорындар санының өсу қарқыны, шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны, ол субъектілерінің жан басына шаққандағы мәндері, сияқты 8 негізгі айнымалыларды қамтиды. 3 кестеде зерттеуде пайдаланылған айнымалылар мен олардың көздеріне түсініктемелер берілген.

Кесте 3 – Айнымалылар анықтамалары және дерек көздері

Айнымалылар	Анықтамасы	Дерек көздері
GRP	Жан басына шаққандағы жалпы аймақтық өнім. мың теңге	Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы
UNEM	жұмыссыздық деңгейі %	
SE/TE	Жұмыспен қамтылғандардың жалпы санындағы өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың үлесі, %	
CPI	ТБИ	
FTT	Сыртқы сауда айналымының индексі, өткен жылмен салыстырғанда %	
TRADE	Сауда ашықтығы: (Экспорт+Импорт)/ ЖӨӨ%	
NENTER	Аймақтардағы тіркелген кәсіпорындар саны, өткен жылмен салыстырғанда %	
ENTERP	Аймақтардағы шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны	
ENTERPpc	Аймақтардағы жан басына шаққандағы шағын және орта кәсіпорындардың саны	
Ескерту: Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының мәліметтері бойынша авторлармен құрастырылған [15]		

Эмпирикалық модельдің гипотезасы халықаралық сауда мен шағын және орта кәсіпорындардың саны экономикалық дамуға тікелей және шартты әсер етеді. Халықаралық сауда көлемінің өсуі мен кәсіпорындар санының көбеюі экономикалық дамуды аттырса, жұмыссыздық оны төмендетеді. Бұл гипотезалар бірқатар елдерде расталды. Біз сондай-ақ осы гипотезаларға сүйене отырып, басқа да факторлардың экономикаға әсерін бағалаймыз. Келесі (1) теңдеу біздің регрессияларымызға арналған спецификацияларды көрсетеді.

$$GRP_{it} = a + b \cdot UNEM_{it} + c \cdot SE/TE_{it} + d \cdot CPI_{it} + e \cdot FTT_{it} + f \cdot TRADE_{it} + g \cdot NENTER_{it} + h \cdot ENTERP_{it} + k \cdot ENTERPpc_{it} + u_i, \quad (1)$$

мұндағы барлық t кезеңде i аймақтары бойынша жиналған айнымалылардың анықтамалары 3 кестеде келтірілген.

Аймақаралық регрессиялар кәсіпкерлік қызмет пен баса да маңызды факторлардың аймақ экономикасына әсерін көрсететін модельдер панельдік деректер арқылы құрастырылды. 4 кесте 2010 және 2022 жылдар аралығындағы айлық деректер бойынша құрылған регрессия нәтижелері келтірілген. Тәуелді айнымалы ретінде Жан басына шаққандағы жалпы аймақтық өнім алынды.

Кесте 4 – Кәсіпкерлік қызмет пен басқа факторлардың экономикалық дамуға әсерінің регрессиялық модельдері (2010 қаңтар -2022 желтоқсан)

Регрессиялық модельдер				
Тәуелсіз айнымалылар	1 модель	2 модель	3 модель	4 модель
UNEM	-1013,87*** (-3,13111)			-1334,62*** (-5,19)
SE/TE	-83,9483*** (-8,46574)	-78,38*** (-9,97)	-38,97*** (-6,59)	-43,99*** (-4,92)
CPI		0,008** (2.43)		

FTT	607,2014*** (1,92775)			
TRADE		27,96*** (6,70)	32,21*** (9,40)	35,07*** (9,34)
NENTER		3294,93*** (9,56)		
ENTERP			-0,00038** (-2,03)	
ENTERPpc	18612,67*** (3,44)		30259,80*** (10,06)	25978,71*** (5,94)
R ²	0,58	0,64	0,69	0,74
F	48,14	40,3	50,45	96,81
obs	143	143	143	143
Ескерту: 1) тұрақты шамалардың коэффициенттері көрсетілмеген; 2) жақша ішінде Стюденттің t-статистикасы 3) коэффициенттер ***1%, **5%, *10% маңыздылық деңгейінде статистикалық маңызды болып табылады 4) авторлар құрастырған				

Бірінші модельде Стюденттің t- статистикасы бойынша жұмыссыздық (-1013,87) пен жұмыспен қамтылғандар үлесі (-83,9483) кері, ал сыртқы сауда (607,2014) мен жан басына шаққандағы шағын және орта кәсіпорындардың санының (18612,67) аймақ экономикасына әсері оң мәнді екенін байқадық. Детерминация коэффициенті (0,58) осы факторлар өзгерісі өңірдің экономикасының өзгеруінің тек 58%-ын ғана түсіндіретінін көрсетеді. Ал модельге ТБИ, сауда ашықтығы және кәсіпорындар санын енгізу нәтиженің мәнділігін айтарлықтай жақсартты ($R^2 = 0,64$ -ге тең, яғни бұл айнымалылар динамикасы аймақ экономикасының 64%-ын түсіндіреді). ТБИ орнына аймақтардағы шағын және орта кәсіпорындардың саны және оның жан басына шаққандағы мәндерін енгізу модельдің сапасын одан әрі жақсартты ($R^2 = 0,71$). Осылайша, нәтижелер аймақтың экономикалық өсуі мен кәсіпкерлік қызмет факторларының арасында сызықтық байланыс бар екенін көрсетеді.

1 және 4 модельде жан басына шаққандағы ЖӨӨ айнымалысы мен жұмыссыздық арасында теріс қатынасты көрсетеді, сыртқы сауда айналымының индексі мен сауда ашықтығы оң әсер етеді. Регрессияларға енгізілген басқа түсіндіруші айнымалылар да статистикалық мәнді, Модельдеу нәтижелері қаржылық интеграция мен теңсіздік деңгейі арасында кері байланыс бар екенін көрсетті, яғни елдердің әлемдік экономикаға қаржылық интеграциясы күшейген сайын табыс теңсіздігі артады.

Аймақтардағы шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің жалпы саны мен аймақ экономикасының арасында да оң байланыс байқалады.

Қорытынды

Кәсіпкерлікті дамыту және шағын бизнес санының ұлғаюы кез келген экономиканың микро және макродеңгейдегі өсуінің маңызды факторлары болып табылады. Зерттеудің негізгі мақсатына сай экономикалық өсу, кәсіпкерлік қызмет, жұмысбастылық, инфляция, сауда ашықтығы сияқты тағы басқа факторлардың арасыдағы байланысын Қазақстан Республикасы үшін анықтау болды. Маңызды нәтижелер кәсіпкерлік қызметфакторлары ретінде алынған Аймақтардағы шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны мен ШОК саны экономикалық өсуге айтарлықтай мәнді әсер етеді және сонымен қатар жұмыссыздық деңгейі де теріс әсер етеді. Осы бағытқа көңіл бөлсек, жұмыссыздар санын азайту сияқты мәселелерді де шешуге болады. Елімізде шағын және орта бизнестің тұрақты дамуы үшін цифрлық технологияларды пайдалану мүмкіндіктерін көбірек пайдалану қажет. Бұл тұжырымдар маңызды, өйткені олар саясатты әзірлеуді кәсіпкерлікті дамытуға жәрдемдесетін бағытқа бағыттауға көмектеседі. Осы зерттеуде пайдаланылған әртүрлі кәсіпкерлік өлшемдерді пайдалану да орынды болды, өйткені ол осы маңызды зерттеу

саласындағы эмпирикалық зерттеулерге үлкен үлес қосты. Зерттеу мақсаттарына кәсіпкерліктің экономикалық өсу мен жұмыспен қамтуға әсерін анықтауда эконометрикалық талдауды қолдану арқылы қол жеткізілді. Дегенмен, бұл зерттеу қолда бар білім қорына құндылық қосатынын дәлелдеді, бұл шектеусіз емес. Ең көрнекті шектеу кәсіпкерлік деректердің ұзағырақ болмауы деп санауға болады. Кәсіпкерлік соңғы оншақты жылдықта ғана өлшенгендіктен және белгілі бір айнымалылар деректердің қолжетімділігі шектеулі болғандықтан, тек 12 жылдық уақыттық қатарлар пайдаланылды. Дегенмен, панельдік талдауды қолдану бұл мәселені шешті. Болашақ зерттеулер басқа елдерді және біртектес топтарды бір-бірімен салыстыруға, сондай-ақ кәсіпкерліктің оған тигізетін әсерін анықтау үшін басқа экономикалық айнымалыларды қосуға бағытталған. Экономикалық өсудің негізгі факторы ретінде кәсіпкерлік пен шағын бизнесті дамытуға қайтадан басымдық беру ұсынылады. Ағымдағы және болашақтағы саясат жеделдетілген кәсіпкерлік қызметке бөгет болатын кедергілерді жоюға тырысуы керек. Сонымен қатар, экономикалық өсуге кәсіпкерлік қызмет көрсеткіштерінің әсері мәнді, және мемлекеттік деңгейде жүргізілетін саясатпен әсерді арттыруға болады. Кәсіпкерлікті дамыту оқыту бастамалары мен тұрақты жұмыс орындарын құру арқылы даму бағдарламаларының көпшілігінің назарында болуы керек.

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті (ЖРН АР19680544 «Цифрландыру жағдайындағы Қазақстанның инновациялық инфрақұрылымы: жағдайды бағалау және атлас әзірлеу») қаржыландырған.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Касым-Жомарт Токаев: Главная задача государства – обеспечение благополучия и качества жизни наших соотечественников. [Электронный ресурс] — URL: https://www.inform.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-glavnaya-zadacha-gosudarstva-obespechenie-blagopoluchiya-i-kachestva-zhizni-nashih-sootechestvennikov_a3884977 (қаралу уақыты: 05.02.2024).
- 2 Todaro M.P., Smith S.C. Economic Development. 13th ed. United Kingdom: Pearson Education Limited. [Электронный ресурс] — URL: https://students.aiu.edu/submissions/profiles/resources/onlineBook/F5v9e6_Economic%20Development-2020.pdf (қаралу уақыты: 15.01.2024).
- 3 Pitlik H. (2002) The Path of Liberalization and Economic Growth. Kyklos, — Volume 55. Issue 1. — p. 57-80.
- 4 GEM 2023/2024 (Глобальный мониторинг предпринимательства). [Электронный ресурс] — URL: <http://www.gemconsortium.org/> (дата обращения: 15.02.2024).
- 5 Tavassoli S., Obschonka M., Audretsch D.B. (2021) Entrepreneurship in Cities. Research Policy. Elsevier. — Volume 50. Issue 7.
- 6 Carree M.A., Thurik A.R. (2003) The Impact of Entrepreneurship on Economic Growth. In: Acs, Z.J., Audretsch, D.B. (eds). Handbook of Entrepreneurship Research. International Handbook Series on Entrepreneurship. — Volume 1. Springer, Boston, MA.
- 7 Ratten V. (2023) Entrepreneurship: Definitions, opportunities, challenges, and future directions. Global Business and Organizational Excellence. Volume 42. Issue 5. — pages 79-90.
- 8 Gomes S., Ferreira J.J., Lopes J.M. Entrepreneurial conditions and economic growth in entrepreneurial ecosystems: Evidence from OECD countries. The International Journal of Entrepreneurship and Innovation. — 2023.
- 9 Audretsch D.B., Belitski M., Guerrero M., Siegel D.S. (2022) Assessing the impact of the UK's research excellence framework on the relationship between university scholarly output and education and regional economic growth. Academy of Management Learning and Education. Volume 21. Issue 3. pages 394-421.
- 10 Acs Z.J., Audretsch D.B. (Eds.) (2010) Handbook of entrepreneurship research: An interdisciplinary survey and introduction. Springer. New York. Dordrecht Heidelberg. London. 201 pp. 678.
- 11 Stel A. (2006) Empirical analysis of entrepreneurship and economic growth (International Studies in Entrepreneurship Series. — Vol. 13. New York: Springer.
- 12 Stel van A., Barrientos-Marín J., Caçador-Rodrigues L., Millan A., Millan J.M. (2023) Measuring performance differentials across entrepreneurship types. International Entrepreneurship and Management Journal. — Volume 19. Issue 3. pages 981-1016.
- 13 Audretsch D.B., Belitski M., Caiazza R., Chowdhury F., Menter M. (2023) Entrepreneurial growth, value creation and new technologies. Journal of Technology Transfer. Volume 48. Issue 5. pages 1535-1551.

14 Khyareh M.M. (2023) Entrepreneurship, Financial Development and Economic Growth. Bulletin of Monetary Economics and Banking. — Volume 26. Issue 3. Article 4. pages 469-490.

15 Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. «Кәсіпорын статистикасы» бөлімі. — 2010-2024. [Электрондық ресурс] — URL: <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-org/publications/5111/> (қаралу уақыты: 15.01.2024).

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКАЯ АКТИВНОСТЬ КАК ОПРЕДЕЛЯЮЩИЙ ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация

Предпринимательская деятельность является важным фактором, влияющим на экономическое развитие. Этот процесс включает в себя создание новых предприятий, инновационную деятельность, расширение существующих предприятий и совершенствование бизнес-процессов. В данной статье рассматривается, что экономического развития можно достичь за счет эффективного обеспечения этих процессов. В статье говорится о том, как предпринимательская деятельность способствует экономическому развитию, какие факторы влияют на ее уровень. *Основная цель статьи* – показать, что уровень предпринимательской активности в Республике Казахстан оказывает самое положительное влияние на уровень экономического развития страны. Считалось, что предпринимательство можно рассматривать как отдельный фактор экономического развития.

Методология исследования: в статье научная информация систематически проанализирована и приведена в одну структуру. Также был использован метод дедукции, основанный на методологии воздействия предпринимательства на экономическое развитие в исследованиях зарубежных ученых. В ходе исследования авторы использовали методы анализа данных, сравнения и корреляционно-регрессионного анализа.

Особенность/ценность исследования: статья дает понимание роли предпринимательства в экономическом развитии путем обзора существующих теорий и эмпирических исследований. Это помогает углубить знания о механизмах и условиях предпринимательства, стимулирующих экономический рост. Теоретическая и практическая значимость статьи заключается в нашем вкладе в научные исследования роли предпринимательской деятельности в экономическом развитии.

Результаты исследования: подчеркивая весьма важную роль предпринимательской деятельности в современное развитие посредством изучения отечественной и зарубежной литературы по данному вопросу, показано влияние результатов этой деятельности на экономическое развитие. На основе некоторых исследований по оценке влияния предпринимательской деятельности на экономическое развитие была оценена панельная регрессия данных по регионам. Согласно основной цели статьи было определено, насколько и каким образом различные экономические показатели в регионах влияют на уровень экономического развития Республики Казахстан, в том числе показано взаимосвязь между несколькими факторами, такими как количество зарегистрированных предприятий, занятость населения, инфляция, открытость торговли.

Ключевые слова: предпринимательство, предпринимательская деятельность, инновации, технический прогресс, экономическое развитие, экономико-математическая модель

ENTREPRENEURIAL ACTIVITY AS A DETERMINING FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Annotation

Currently, the development of digital technologies and their dissemination is one of the phenomena accepted by the development of society as a whole, it has a significant impact on the sustainable development of the country's economy, and we must take full advantage of its opportunities for economic development. The development of digital technologies is the basis for the development of the digital economy. However, the further development of digital technologies is closely related to human capital, which requires increased investment in its development.

The article notes that human capital is one of the main factors influencing the development of digital technologies and the development of the digital economy as a whole. Human capital can play the role of a driving force behind the rapid and at the same time sustainable development of the country's economy in the digital economy. Therefore, it is necessary to pay special attention to the growth of human capital. To this end, the article aims to study the interdependence of human capital and the development processes of the digital economy. In the course of studying this relationship, an original system of indicators was created, and econometric models of the development of human capital and the digital economy in the Republic of Kazakhstan were created. In addition, the authors tested the hypothesis about the strengthening of the processes of economic growth and human capital development, which are interconnected with the processes of development of the digital economy. According to the main goal of the article, it was determined to what extent and how various economic indicators in regions affect the level of economic

development of the Republic of Kazakhstan, including showing the relationship between several factors, such as some registered enterprises, employment, inflation, and trade openness.

Keywords: digital economy, human capital, factor, model verification, econometric modeling, linear regression.

REFERENCES

- 1 Kasym-ZHomart Tokaev: Glavnaya zadacha gosudarstva – obespechenie blagopoluchiya i kachestva zhizni nashih sootchestvennikov [Kassym-Jomart Tokayev: The main task of the state is to ensure the well-being and quality of life of our compatriots]. Available at: — URL: https://www.inform.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-glavnaya-zadacha-gosudarstva-obespechenie-blagopoluchiya-i-kachestva-zhizni-nashih-sootchestvennikov_a3884977 [in Russian]. (accessed: 05.02.2024)
- 2 Todaro M.P., Smith S.C. Economic Development. 13th ed. United Kingdom: Pearson Education Limited. Available at: — URL: https://students.aiu.edu/submissions/profiles/resources/onlineBook/F5v9e6_Economic%20Development-2020.pdf [in English]. (accessed: 15.01.2024)
- 3 Pitlik H. (2002) The Path of Liberalization and Economic Growth. Kyklos, — Volume 55. Issue 1. — p. 57-80. [in English].
- 4 GEM 2023/2024 (Globalnyj monitoring predprinimatelstva). [Global Entrepreneurship Monitor]. Available at: — URL: <http://www.gemconsortium.org/> [in English]. (accessed: 15.02.2024).
- 5 Tavassoli S., Obschonka M., Audretsch D.B. (2021) Entrepreneurship in Cities. Research Policy. Elsevier. — Volume 50. Issue 7. [in English].
- 6 Carree M.A., Thurik A.R. (2003) The Impact of Entrepreneurship on Economic Growth. In: Acs, Z.J., Audretsch, D.B. (eds). Handbook of Entrepreneurship Research. International Handbook Series on Entrepreneurship. — Volume 1. Springer, Boston, MA. [in English].
- 7 Ratten V. (2023) Entrepreneurship: Definitions, opportunities, challenges, and future directions. Global Business and Organizational Excellence. — Volume 42. Issue 5. P. 79-90. [in English].
- 8 Gomes S., Ferreira J.J., Lopes J.M. (2023) Entrepreneurial conditions and economic growth in entrepreneurial ecosystems: Evidence from OECD countries. The International Journal of Entrepreneurship and Innovation. [in English].
- 9 Audretsch D.B., Belitski M., Guerrero M., Siegel D.S. (2022) Assessing the impact of the UK's research excellence framework on the relationship between university scholarly output and education and regional economic growth. Academy of Management Learning and Education. — Volume 21. Issue 3. P. 394-421. DOI: <https://doi.org/10.5465/amle.2021.0240> [in English].
- 10 Acs Z.J., Audretsch D.B. (Eds.) (2010) Handbook of entrepreneurship research: An interdisciplinary survey and introduction. Springer. New York. Dordrecht Heidelberg. London. 678 p. [in English].
- 11 Stel A. (2006) Empirical analysis of entrepreneurship and economic growth (International Studies in Entrepreneurship Series. — Vol. 13. New York: Springer. [in English].
- 12 Stel van A., Barrientos-Marín J., Caçador-Rodrigues L., Millan A., Millan J.M. (2023) Measuring performance differentials across entrepreneurship types. International Entrepreneurship and Management Journal. — Volume 19. Issue 3. P. 981-1016. [in English].
- 13 Audretsch D.B., Belitski M., Caiazza R., Chowdhury F., Menter M. (2023) Entrepreneurial growth, value creation and new technologies. Journal of Technology Transfer. — Volume 48. Issue 5. P. 1535-1551. [in English].
- 14 Khyareh M.M. (2023) Entrepreneurship, Financial Development and Economic Growth. Bulletin of Monetary Economics and Banking. — Volume 26. Issue 3. Article 4. P. 469-490. [in English].
- 15 Qazaqstan Respublikasy Strategialyq josparlaw jane reformalar agenttiginin Ulttyq statistika burosy. «Kasiporyn statistikasy» bolımı. — 2010-2024. [Bureau of National statistics of Agency for Strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan. Section «Enterprise Statistics» — 2010-2024.]. Available at: — URL: <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-org/publications/5111/> [in Kazakh]. (accessed: 15.01.2024).

Information about authors:

Gulmira Andabayeva – **corresponding author**, candidate of economic sciences, associate professor, Department of Economics, Al-Farabi Kazakh National University, Al-Farabi Avenue 71, Almaty, 050040, Republic of Kazakhstan.

E-mail: gulmira.andabayeva@kaznu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7458-8711>

Tolkyn Kakizhanova – candidate of economic sciences, senior lecturer, Department of Economics, Al-Farabi Kazakh National University, Al-Farabi Avenue 71, Almaty, 050040, Republic of Kazakhstan.

E-mail: Tolkyn.Kakizhanova@kaznu.edu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2475-0573>

Zaira Satpayeva – PhD, associate professor, head of Department of Innovative and Technological Development, leading researcher, Institute of economics of the Committee of science of the Ministry of science and higher education of the Republic of Kazakhstan, Shevchenko St. 28, Almaty, 050010, Republic of Kazakhstan

E-mail: satpayeva.zaira@ieconom.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1644-3709>

Dana Kangalakova - PhD, Associate Professor, Head of Department of Real Sector of Economy, Institute of economics of the Committee of science of the Ministry of science and higher education of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Republic of Kazakhstan

E-mail: dmuratbekovna@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8388-8559>

Информация об авторах:

Гульмира Андабаева – **основной автор**, кандидат экономических наук, доцент, кафедра «Экономика», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, проспект Аль-Фараби 71, г. Алматы, 050040, Республика Казахстан

E-mail: gulmira.andabayeva@kaznu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7458-8711>

Толкын Какижанова – кандидат экономических наук, старший преподаватель, кафедра «Экономика», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, проспект Аль-Фараби 71, г. Алматы, 050040, Республика Казахстан

E-mail: Tolkyn.Kakizhanova@kaznu.edu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2475-0573>

Зайра Сатпаева – PhD, ассоциированный профессор, заведующая отделом инновационно-технологического развития, ведущий научный сотрудник, Институт экономики Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан, ул. Шевченко, 28, г. Алматы, 050010, Республика Казахстан

E-mail: satpayeva.zaira@ieconom.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1644-3709>

Дана Кангалакова - PhD, ассоциированный профессор, заведующая отделом реального сектора экономики, Институт экономики Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан, г. Алматы, Казахстан

E-mail: dmuratbekovna@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8388-8559>

Авторлар туралы ақпарат:

Гульмира Андабаева – **негізгі автор**, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Экономика кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Әл-Фараби даңғылы 71, Алматы қ., 050040, Қазақстан Республикасы

E-mail: gulmira.andabayeva@kaznu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7458-8711>

Толкын Какижанова – экономика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Экономика кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Әл-Фараби даңғылы 71, Алматы қ., 050040, Қазақстан Республикасы

E-mail: Tolkyn.Kakizhanova@kaznu.edu.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2475-0573>

Зайра Сатпаева – PhD, қауымдастырылған профессор, инновациялық-технологиялық даму бөлімінің меңгерушісі, жетекші ғылыми қызметкер, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің Экономика институты, Шевченко көшесі 28, Алматы қ., 050010, Қазақстан Республикасы

E-mail: satpayeva.zaira@ieconom.kz

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1644-3709>

Дана Кангалакова – PhD, қауымдастырылған профессор, Экономиканың нақты секторы бөлімінің меңгерушісі, Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің Экономика институты, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

E-mail: dmuratbekovna@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8388-8559>